

KONZERVÁLNI VAGY ÚJJÁVARÁZSOLNI? JELENTÉS A PÁSZTÓI SZENT LŐRINC-PLÉBÁNIATEMPLOM RESTAURÁLÁSI MUNKÁLATAIRÓL

PÁRHUZAMOS TÖRTÉNELEM: PÁSZTÓ ÉS PLÉBÁNIATEMPLOMA ÉVSZÁZADAI

2010–2011-ben került sor a pásztói plébániatemplom tornyának restaurátori kutatására és helyreállítására a *Pásztó Kistérségi Központ Rehabilitációja* program keretében.

Kedvező földrajzi fekvésének és természeti adottságainak köszönhetően Pásztó már az Árpád-korban lakott település volt. Első okleveles említése 1138-ból való: ekkor II. Béla összeíratta az apja, Álmos herceg által alapított dömösi prépostság javait. A lajstromban szerepel egy halastó, melyet közösen birtokol a dömösi prépost és a pásztói apát. Ez a pásztói monostor a bencéseké volt, de fél évszázaddal később, 1190-ben III. Béla a cisztercieknek adományozta. Habár a pápai tizedjegyzékben a XIV. század első felében említik először, e két forrás arra enged következtetni, hogy Pásztón a XII. században már volt plébániatemplom, hiszen ahogy a bencések, úgy a ciszterciek sem tölthettek be plébánosi funkciókat. Ezt támasztja alá a templomhajó déli falában ma is látható, kisméretű román kori ablak.

Újabb fontos eseménye a település történetének, hogy 1265-ben az apátság kegyuraságát V. István király Rátót nembeli Istvánra, a királyné főlovászmesterére ruházta. Az adományozáshoz köthető a település életének fellendülése, nyomot hagyva a templom építéstörténetében is. Pásztó 1298-ban vásártartási jogot kapott, és valószínűleg a nemzetséghez köthető a templom XIII. század közepére datálható átépítése is. Ennek nyoma a déli hajófal nagyméretű, félköríves ablaka, és ekkor épülhetett a nyugati torony alsó szintje. A szakirodalom erre az időre datálja a pálcatagos profilozású nyugati kapuzatot is, de ez véleményünk szerint későbbi beépítés eredménye. Erre utal, hogy a torony általunk feltárt román kori lábazata nem fut neki a kapuszártnak, hanem attól mintegy 15–20 cm-rel távolabb végződik, azt sugallva, hogy eredetileg szélesebb bejáratot övezett.

A település töretlen fejlődésének újabb állomása 1407, mikor Tari Lőrinc étekfogó mester kérésére Zsigmond mezővárosi rangra emelte Pásztót, és a budai polgárokat megillető kiváltságokkal ruházta fel lakosságát. A következő másfél évszázad a város középkori történetének virágkora. Több kőépülettel gazdagodott a település, és ekkorra tehető a plébániatemplom gótikus átépítése is, melynek leglátványosabb eleme a déli falhoz épített, támpillérekkel és mérműves ablakkal tagolt oldalkápolna, benne a Rátót nemzetség hársfaleveles címerével díszített, pálcatagos keretű kettős ülőfülkével. Ekkor került sor a középkori torony felső szintjének megépítésére, és a XV. század közepére tehető az északi kapu behelyezése is. Ebben az időszakban kerülhetek helyükre a torony északi és déli oldalán, mintegy 7–8 méter magasan elhelyezett, valószínűleg középkori eredetű szobrok: a Jó Pásztor, illetve Szent Lőrinc vértanú. A nyugati oldalon, hasonló magasságban egy beazonosíthatatlan korú Mária volt elhelyezve. Sajnos mára mindhárom a felismerhetlenségig lepusztult állapotba került.

A helyreállítást megelőző feltáró munkánk során több olyan másodlagosan beépített faragványra leltünk, melyek arra

Rómán kori másodlagosan beépített levélmintás oszlopfej

A déli oldalon feltárt román kori ablakkeretek

engednek következtetni, hogy a gótikus átépítéskor felhasználták a korábbi, XIII. századi építkezés köveit is. A középkori torony vakolatának eltávolítása során számos tagozott, áttört növényi ornamentikával díszített követ találtunk elszórtaan beépítve, de az iga-

zi meglepetést a Szent Lőrinc-szobor kibontása szolgáltatotta: kiderült, hogy az egy XIII. századi nagyméretű, gyémántmetszéses fél oszlopba van belefárgva. Eredetét tekintve az általunk megkeresett régészek is tanácsaltanak, csak találgatni tudják, hogy hol állhatott ekkora méretű oszlop. A falazatban talált faragványok kiemelésének fontosságára felhívtuk a figyelmet, de az anyagi források hiánya miatt elmaradt. Megtaláltuk még a torony XV. századra tehető, a második szintet lezáró vízvető párkányának töredékeit is, melyet be is mutattunk.

A XV. század közepén két tragikus esemény vetett véget a település több évszázados fejlődésének: 1551-ben a visszavonuló királyi hadak felégették a várost, egy év múlva pedig elfoglalta a török, felprédálva az apátságot és környékét. Mint mindenütt, a hódoltság Pásztón is recessziót, a keresztény népesség fogyását eredményezte. 1694-ben a pásztóiak levéllel fordultak Fenessy György egri püspökhöz, melyben kérték, hogy a papi tizedet engedje át nekik a templom tatározására, mert mint írták, olyan „rongyos lévén nálunk Szent Lőrinc temploma”, hogy esőben leülni sem lehet benne.

A török kiűzését követően újra erőre kapott a település. Elbontották a régi torony felső részét, helyére a ma is látható új szinteket építve, újraboltozták a főhajót, és kelet felé bővítették a templomot, hozzáépítve a barokk szentélyt. A közel egy évszázadon

A torony románkori lábazata és a nyugati kapu

átívelő munkálatok során megújult templomot 1787-ben szentelték fel. A XIX. század második felében külső tatarozást végeztek rajta, és 1883-ban került helyére a ma is látható toronysisak.

A XX. században egyetlen nagyobb volumenű felújításon esett át a templom: a pásztói plébánia 1956–1957-ben a műemléki szempontok ismerete nélkül tatarozásba kezdett, melyet az Országos Műemléki Felügyelőség 1958-ban leállított. Ezt követően a torony felújítását a hatóság irányította. A falazatot fedő barokk – esetleg középkori – vakolatot Vákár Tibor építészmérnök vezetésével leverték, és nyers, natúr fugázott kőfal felületet képeztek. Az 1959-ben készült műleírásban előírták a kő lábazatot fedő beton eltávolítását, erre azonban nem került sor. A gótikus kápolna helyreállítását Szakál Ernő vezetésével végezték. Itt a torony alsó szintjéhez hasonlóan leverték a vakolatot, és fugázott nyers kőfelületként mutatták be a középkori falazatokat. A kápolna bejárata mellett lévő, lefargott támpillér helyét téglalabrákással jelezték. A korábban befalazott két mérműves ablakot helyreállították, a hiányzó részeit újrafaragott kőelemekkel pótolták.

MEGŐRIZNI VAGY MEGSZÉPÍTENI?

Mint láttuk, a pásztói Szent Lőrinc-templom magán viseli az elmúlt évezred majdnem minden századának lenyomatát. Különböző

A megmagasított torony

korok, különböző szemléletek, különböző módszerek, amelyek fellelhetők a templom ránk maradt állapotában.

„A természet – és benne az ember – minden alkotására érvényes, hogy a környezetünkkel való kölcsönhatás eredményeként

*A gótikus kápolna
a déli oldalon*

Szent Lőrinc-szobortöredék

keletkezésük pillanatában működésbe lépnek azok a tényezők, amelyeket a romlás folyamatában tetten érhetünk. A romlás tehát nem az ember tevékenységének a következménye, nem természetellenes. Az ember legfeljebb gyorsíthatja, vagy lassíthatja a folyamatokat, de véglegesen megszüntetni nem tudja. Éppen ezért nagy a restaurátorok felelőssége, mert az ő tevékenységüktől függ, hogy az értékesnek, megőrizendőnek tartott tárgyaink meddig és milyen állapotban maradnak még meg, a kulturális értékekből mennyit és hogyan közvetítenek“ – írta egy helyen Kriston László egyetemi adjunktus, a Magyar Képzőművészeti Egyetem Restaurátor Tanszékének tudományos kutatója. A kőrestaurálási munkálatokat e gondolat jegyében, konzervátori szemlélettel végeztük, ami azt jelenti, hogy lehetőség szerint minden részletet az eredetiből ránk maradt formában és helyzetben őriztünk meg.

A legfontosabb vezérlő elvünk az volt, hogy semmit sem szabad megtartani, ami a romlási folyamatokat előidézi, ellenben minden más megőrizhető. Kivételt tettünk az épület statikai állapotát veszélyeztető hi-

Jó Pásztor-szobortöredék

ányosságokkal, illetve a sík vagy profilozott tagozatokon, ahol az egységes esztétikai megjelenést erősen zavaró hiányok voltak. Ezekkel a kiegészítésekkel csak nagyon indokolt esetben éltünk, és gyöngyspiccel minden esetben az eredeti felülettől megkülönböztetett faktúrát alakítottunk ki.

A kőrestaurálási feladatok elvégzésénél kiemelt szempont az anyagismeret. Alapos vizsgálatok után terveztük meg a munkálatok különböző fázisait, a tisztítást és konzerválást, a repedések tömítését és feltöltését, a fugázást. Kizárólag indokolt esetben végeztünk kiegészítést és betéteztést, mert valljuk, hogy a pusztult ép felületek valódi együttélése, annak minden zavaró beavatkozás nélküli vállalása teszi hitelessé a restaurálást. Az általunk elvégzett beavatkozásokat *restaurátori irányítással történő kőkonzerválásnak* lehet nevezni.

RESTAURÁLÁS KONZERVÁTORI SZELLEMBEN

A helyszíni szemrevételezés és a fotódokumentáció alapján meg lehetett határozni

Szűz Mária-szobortöredék

a legsürgősebb állagmegóvási feladatokat, elsősorban a súlyosan károsodott felületekre. Az állagmegóvás tervezése során olyan megoldást választottunk, amely nem befolyásolta a bekövetkezendő restaurálás menetét. Elsősorban a minőségileg faragott felületek repedéseinek injektálását, a leváló darabok rögzítését és az erősen pusztult, málló részek előszilárdítását végeztük el. Az előszilárdításnál alkalmazott anyagok azonosnak voltak a későbbiekben használtakkal, és a már megszilárdult rész keménységét figyelembe vettük a későbbi szilárdítás során, a kéregképzés elkerülése végett. A sürgető állagmegóvást követő tisztítás során arra kellett vigyáznunk, hogy az eljárás sem közvetlenül, sem közvetve ne ártson. A tisztítási módszerek közül kizárhatóak voltak a vegyszeres eljárások, mivel alkalmazásukkal indokolatlanul sok víz kerülhet a kövekbe, és az azokra ártalmatlan vegyszerek a szennyeződések nem távolítják el. Ezért a szennyezéses kőtisztítási eljárást választottuk.

A tisztítást követő szilárdítás megtervezésében vizsgáltuk, hogy a templomon található teljes körfelület szilárdításra szorul-e.

Szent Lőrinc-szobor. Rekonstrukció

A helyszíni és a laboratóriumi vizsgálatok értékelése után szilárdítási térképet készítettünk, amelyen az egyes elemekhez hozzárendeltük a megfelelő szert, a szilárdítás módszerét és annak mértékét. A munkálatokat több lépcsőben végeztük, arra törekedve, hogy a kő szilárdsága egyenletes legyen. A kevésbé károsult, mélyebb részek több oldószert és kevesebb kötőanyagot, a felülethez közeli, pusztultabb részek több kötőanyagot és kevesebb oldószert kaptak.

Ahogy elvi alapvetésünkben már jeleztük, esztétikai kiegészítést csupán erősen indokolt esetben végeztünk. A támpillérekből kivésett, vastag cementfugák helyén a pillérek alkotó kötőanyagok plasztikáját sem állítottuk helyre, csupán a fugát „úszattuk“ a pusztult és épebb tömbök között. A ma is funkcionáló ajtókeretek nagy hiányait tömegében kiegészítettük, de az újonnan felhordott kiegészítő anyag felületét profilok kialakítása nélkül megkülönböztettük az eredeti résztől. A kiegészítéseket az eredeti vagy kevésbé pusztult és ezért nem javított felületek síkjánál 1/2 cm-rel mélyebben, tagozatok formálása nélkül alakítottuk ki.

Jó Pásztor szobor. Rekonstrukció

A tömítések és fugázások során alapvető szempont volt, hogy ez mindenütt úgy készüljön el, hogy a felületekre kerülő víz ne tudjon a kőbe, illetve a falszerkezetbe jutni. A fugázást a kötőbök síkja alá sülylyesztettük, így fél cm-rel mélyebben egy második síkot alakítottunk ki, bemutatva az eredetiből megmaradt töredékes tömbköveket, és mégis kompakttá téve a felületeket.

Munkánk egyik legizgalmasabb részét a szobrok rekonstrukciója jelentette. Első lépésként a szilárdított szobormaradványokat óvatosan kiemeltük a falból és műterembe szállítottuk, ahol felhasználtuk őket a rekonstrukció elkészítéséhez, így biztosítva, hogy a még megmaradt eredeti felületek a másolatban megjelenjenek. Elsőként a Szent Lőrinc és a Jó Pásztor maradványokra archív fotók alapján felmíntáztuk agyagból a plasztikát, erről szilikon negatívot készítettünk, majd eltávolítottuk. Végül önhető, speciális műkö habarcsból elkészítettük a végleges szoborrekonstrukciókat, melyeknek az utólag rámin-tázott felületét gyöngyspicceléssel átfarag-tuk, így az eredetitől megkülönböztethetővé

Szűz Mária-szobor. Rekonstrukció

vált az általunk kialakított plasztika. A harmadik, Máriát ábrázoló szobor esetében nem álltak rendelkezésünkre archív felvételek, ezért azt a másik két szobor formavilágát figyelembe véve mintáztuk meg.

MI TÖRTÉNHESETT VOLNA MÁSKÉPPEN A FELÚJÍTÁS SORÁN?

A templom felújításának megtervezésé-be nem vontak be kőszobrász-restaurátort, aminek következtében bizonyos restaurátori nézőpontból fontos szempontok fölött átsik-lottak, más esetekben pedig rossz megoldást választottak. A kivitelezési munkálatokra ugyan megbíztak restaurátort – bennünket –, de mivel sok esetben javaslatunk ellenére sem tértek vagy nem térhettek el a tervektől, csak részlegesen lettek korrigálva az azok-ban gyökerező rossz megoldások.

A templom nyugati és északi, késő góti-kus kapuja a mai napig is nedvesedik, a kő kapillárisain át felszívódó nedvesség miatt. Még ha a templom falazatának nem is oldot-ták meg a szigetelését, a kapuk esetében erre

mindenképpen szükség lett volna, hiszen köztudomású, hogy az állandó nedvesedés milyen kártékony hatással van a kövekre. A tervezetben a középkori nyers kőfelületek rohamos pusztulása láttán a torony alsó két szintjének részleges visszavakolását irányozták elő. Már az első kooperáció alkalmával felhívtam a figyelmet arra, hogy az így képzett pöttös falfelület nem tesz eleget a műemlékvédelmi elvárásoknak, ezért célszerű lenne a teljes felületet visszavakolni, és „huplis” középkori vakolatot imitáló kialakítással ellátni. Hasonló módon kellett volna a gótikus kápolnát is kezelni – tehát középkorit imitáló vakolattal ellátni –, hogy a nyers kőfal látványa ne bontsa meg a templom összképét.

A levert vakolatú középkori részek lábázati vízvető párkánya a tervek szerint vakolatból lett volna újrakészítve, ráadásul profilozottsága jelentősen eltért volna a később előkerült, eredeti román kori kő lábázat profiljától. Ebben az esetben azonban elfogadták állásponatomat, és többi kőművésszel összhangban engedélyezték a töredékes román kori lábázat bemutatását.

Nem így történt azonban a színezés során: a külső nyomásra végül teljesen visszavakolt torony két alsó szintjét sárgára festették az általunk javasolt fehér vagy tört fehér

helyett, a lábázatát pedig fehérre. Ezért úgy tűnik, mintha a templom lebegne, így az odalátogató első pillantásra azt hiheti, hogy délibábot lát, holott nem az Alföldön van, hanem egyik legszebb hegyvidékünkön, a Mátra és Cserhát találkozásánál.

JEGYZETEK

1. Békefi Remig: *A pásztói apátság története 1190–1814. I–II.* Budapest, 1898–1902.; Valter Ilona: *Műemléki feltárások és helyreállítások Pásztón. Műemlékvédelem*, 12. 1969. 226–230.; Györfly György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. III.* Budapest, 1987. 121–123.; Valter Ilona: *A pásztói monostor feltárása. Communications Archaeologicae Hungariae*, 1982. 167–206.; Valter Ilona: *A pásztói monostor feltárása. Magyar Zene*, 23. 1982. 180–191.; Rajeczky Benjámin: *A pásztói apátság az újkorban 1526–1950.* Bev. Badál Ede. Pásztó, 1991. (Tanulmányok Pásztó történetéből, 2.); Valter Ilona: *A pásztói román kori timpanon. Entz Géza nyolcvanadik születésnapjára. Tanulmányok.* Szerk. Valter Ilona. Budapest, 1993. 197–209.; Valter Ilona: *Adatok a pásztói monostor gazdasági életéhez. Historia est... Írások Kovács Béla köszöntésére.* Szerk. Csiffáry Gergely. Eger, 2002. 425–435.; Varga Lajos: *A pásztói plébánia története.* Pásztó, 2007.; Deák Jenő: *A pásztói Szent Lőrinc plébániatemplom kőanyagának restaurálása. Dísztűz-, Termés-, Építő-, Műkő*, 13, 2011, 3. 10–16.